

Grzegorz Studnicki

Kultura alternatywna - tożsamość - komunikacja

Studia Etnologiczne i Antropologiczne 11, 185-197

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Grzegorz Studnicki

Uniwersytet Śląski
Katowice

Kultura alternatywna – tożsamość – komunikacja

W realiach polskich funkcjonuje grupa społeczna łącząca cechy subkultury punk i neoanarchizmu, kojarzona z terminem „anarcho-punk”¹, mająca wspólne symbole, wartości oraz utrzymująca mniej lub bardziej bezpośrednie relacje społeczne, interakcje czy więzi społeczne. Termin „anarcho-punk” jest kompilacją dwóch słów. Pierwsze z nich – *anarcho* – wskazuje na konotacje z filozofią (doktryną) anarchistyczną XIX wieku, której kontynuację można odnaleźć w ideologii oraz działalności neoanarchistów lat sześćdziesiątych XX wieku, związanych m.in. z holenderskim Ruchem Provos czy Sytuacjonistyczną Międzynarodówką. Drugi człon tegoż terminu nawiązuje do subkultury punk, czyli zjawiska z zakresu kultury młodzieżowej, łączącej formę ekspresji muzycznej i artystycz-

¹ Przyjmuję definicję terminu „anarcho-punk”, którą proponuje Jarosław Sobkowiak. Jego zdaniem jest to nurt w ramach subkultury punk, który propaguje polityczne zaangażowanie, pozamuzyczną aktywność, pacyfizm, antyfaszyzm, feminizm, działania ekologiczne. W jego ramach sam anarchizm rozumiany jest jako coś więcej niż artystyczna prowokacja, nihilizm czy destrukcja – miał on być polityką wolnego umysłu i sprzeciwu wobec wszelkiej formy władzy. Anarcho-punk pojawił się najpierw w Wielkiej Brytanii, a jego pionierami był powstały w 1978 roku zespół Crass. Anarcho-punk był i jest negatywną reakcją na nihilistyczne i destrukcyjne oraz komercyjne zjawiska w obrębie subkultury punk. W Polsce ruch anarcho-punk stał się podstawą do funkcjonowania „sceny niezależnej”. Por. J. S o b k o w i a k: *Punk rock encyklopedia*. Poznań 1999, s. 15, 30.

nej wyrosłej wokół estetyki rockowej, na poziomie melodyjnym charakteryzującej się m.in. względną prostotą muzyczną i bogactwem stylów. Punk na poziomie sztuki i ekspresji artystycznej nieraz sięgał (i sięga nadal) do dadaizmu, popartu, pastiszu, collage'u i prowokacji artystycznej. Jako całość jawi się poprzez połączenie muzyki i stylu życia będącego przejawem etyki autentyczności. Był i jest wyrazem buntu, niepokoju, walki z szeroko rozumianym schematyzmem (choć sam tego nie uniknął), negacji wartości i wszelkich form establishmentu. Jego wyrazem są m.in. muzyka, sztuka, ikonografia, charakterystyczny ubiór, którego poszczególne elementy kojarzyć się mogą z grupami społecznie marginalizowanymi (np. gejowskimi, gangami motocyklistów, bezdomnymi).

Punk obejmuje szeroki wachlarz stylów życia. Z jednej strony mogą to być (auto)destrukcyjne i nihilistyczne postawy życiowe związane z zażywaniem różnych używek, z drugiej zaś – działania kojarzone ze względnie „konstruktywną”, kulturą alternatywną, będącą wyrazem krytycznej postawy społeczno-politycznej, nawiązujące do ideologii anarchistycznej. To właśnie odwołania do dyskursu anarchistycznego oraz wynikające i będące ich rezultatem działania (praktyki społeczne) konstytuują zjawisko określane terminem „anarcho-punk”. Punk jako element kultury młodzieżowej wystąpił na Zachodzie w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych XX wieku. Do Polski owo zjawisko dotarło dopiero pod koniec tejże dekady.

Mimo pewnych drugorzędnych lokalnych różnic oraz etnicznego i narodowego kolorytu ruch punk był i jest próbą przywrócenia ducha wspólnotowości i dobrej zabawy. Jednocześnie stanowi on swoisty „produkt” „późnej nowoczesności” oraz „zwierciadło”, w którym odbija się oraz złamuje specyfika i kondycja współczesnej kultury. Osoby związane z anarcho-punkiem dzięki sieci wzajemnych interakcji w obrębie ruchu – zarówno tych bezpośrednich, jaki i zapośredniczonych, oraz dzięki licznym kontaktom z zewnętrznymi w stosunku do nich układami społecznymi bardzo często wykorzystują inne dziedziny kultury i aktywności ludzkiej, m.in. dokonując dekompozycji elementów kultury popularnej, w celu stworzenia własnego systemu odniesień i znaczeń. Podzielane, komunikowane czy przekazywane znaczenia są nieustannie odtwarzane i ustalane na nowo w celu ciągłego podkreślenia granic grupowych. Uczestnicy włączający się do działań w obrębie ruchu nie tylko wykorzystują już istniejący system znaczeń, ale także modyfikują go i dopasowują do zmieniającego się tła społeczno-kulturowego. Ów społecznie wytwarzany i podzielany system symboli nie tylko zapewnia ciągłość ruchowi, ale służy także wytwarzaniu nowych wartości, strategii lub praktyk społecznych, które – w świetle antropologii interpretatywnej – służą grupie i jej członkom do tworzenia znaczeń, krytycznego opisu i oceny rzeczywistości oraz wypracowania strategii służących oporowi wobec dominujących dyskursów, struktur czy alternatywnym ośrodkom władzy, stosującym przemoc symboliczną. To dzięki tym symbolom, powielanym i interpretowanym, redefinio-

wanym nieustannie od nowa, członkowie ruchu nadają sens swoim działaniom, waloryzują i strukturyzują otaczający ich świat oraz określają własne miejsce w świecie, interpretując własne doświadczenia oraz kierują swoimi działaniami².

Niniejsze opracowanie nie jest opisem etnograficznym, w którym miałyby zostać wyliczone cechy lub elementy składowe ruchu, ale stanowi próbę uchwycenia tego, co wspólne dla tego typu działań i innych, podobnych obszarów aktywności współczesnego człowieka. Ujęcie zjawiska anarcho-punka, mieszczące się w ramach kontrkultury i tzw. alternatywnej kultury młodzieżowej, jest dynamiczne, interakcyjne i częściowo funkcjonalno-strukturalne. Interesuje mnie problem transmisji i ciągłości tzw. kultury nieoficjalnej – alternatywnej w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku oraz na początku XXI stulecia. W świetle prowadzonych badań analizowane środowisko społeczne jawi się jako grupa społeczna, która uległa pewnym wewnętrznym przeobrażeniom, będącym m.in. wynikiem zmian ustrojowych (społeczno-ekonomicznych), jakie zaszły w Polsce w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku, które z kolei wpłynęły na poszczególne biografie kolejnych uczestników ruchu (tych już z nim związanych oraz tych nowych). Przeprowadzając taką analizę, należy mieć na uwadze istnienie zjawiska społeczno-kulturowego, jakim jest pokolenie. Można przyjąć, że o charakterze każdego pokolenia decydują wydarzenia, które są zdolne wywierać wpływ na jego sposób myślenia. Owe wydarzenia stają się dla uczestników układem odniesienia – pryzmatem, przez który (oprócz wartości wewnątrzgrupowych) ogląda się procesy społeczne³, ale również innych i samych siebie, wpływają zatem na społeczną wyobraźnię. Podejmowane przez analizowane środowisko działania są – jakby to ujął Clifford Geertz – jedną z wielu form angażowania się w życie⁴ oraz manifestacją światopoglądu współczesnego człowieka.

Na podstawie analizy materiału zastanego (prasa alternatywna, fanzyny, teksty piosenek, strony internetowe, broszury, ulotki) oraz wywołanego (badania jakościowe wśród 53 przedstawicieli środowiska punkowo-anarchistycznego), skonfrontowanego z „obrazem” uzyskanym w trakcie obserwacji uczestniczącej w działaniach i aktywności badanego środowiska (koncerty, squatting, manifestacje, akcje FOOD NOT BOMBS itp.) subkultura punk (ściślej: anarcho-punk) jawi się jako specyficzna grupa społeczna, nosiciel podstawowych parametrów organizacji życia społecznego, charakterystycznych zarówno dla społeczeństw definiowanych jako tradycyjne (społeczeństwo wspólnot lokalnych, typ podziałów MY–ONI, więzi naturalne, kultura wstydu), jak i nowoczesne (integracja za

² W.J. Burszta: *Różnorodność i tożsamość. Antropologia jako kulturowa refleksyjność*. Poznań 2004, s. 77, 81.

³ J. G a r e w i c z: *Pokolenie jako kategoria socjologiczna*. „Studia Socjologiczne” 1983, nr 1, s. 76.

⁴ C. G e e r t z: *Wiedza lokalna. Dalsze eseje z zakresu antropologii interpretatywnej*. Kraków 2005, s. 24.

sprawą ideologii, lokowanie dobra wspólnego w relacjach z innymi wyobrażonymi wspólnotami) oraz ponowoczesne (kultura bycia sobą, kultura autentyczności, motywacje oparte o wolę refleksyjną i arbitralną, nadrzędny typ wspólnoty – ludzkość, prawa jednostki, typ podziałów wyznaczających tożsamość: JA–MY)⁵. Obserwacja ukazuje subkulturę jako jedną z wielu wspólnot ideologicznych, w których to, co lokalne, przenika się z tym, co ma zasięg globalny. Na poziomie lokalnym odgrywa ona rolę *quasi*-wspólnoty, w obrębie której jednostka (najczęściej młoda), wchodząc w bezpośrednie interakcje z innymi uczestnikami grupy (najczęściej rówieśnikami), buduje wraz z nimi emocjonalne więzi oraz intersubiektywne schematy interpretacji otaczającej rzeczywistości. Przy ich budowie korzysta się z tego, co ma wymiar ponadlokalny. Na tym poziomie doświadczane bezpośrednio aspekty najbliższej, bezpośrednio zamieszkiwanej i doświadczanej rzeczywistości lub lokalnie przeżywane odległe wydarzenia są interpretowane przez system znaczeń, którego źródła są odległe i ciężkie do zlokalizowania. Na poziomie szerokiej struktury globalnej ruch niweluje pewne zróżnicowanie społeczne jej członków (nie jest ważne, kim jesteś na co dzień – czy się uczysz, czy pracujesz, kim jesteś w trakcie podejmowanych przez grupę działań). Działające osoby tworzą wspólnotę opartą na wspólnych symbolach (kolorach ubrań, emblematkach, logach zespołów, sloganach), systemie aksjonormatywnym oraz stylu życia wyrastającym z fascynacji jego członków anarchizmem. Dzięki pewnym okresowym wydarzeniom, takim jak: koncert, manifestacja, czad-gielda, targi prasy niezależnej czy kolejne urodziny squatu, owa wspólnota może zakomunikować oraz potwierdzić swoją obecność. To właśnie w tych momentach następuje najczęściej intensyfikacja symboli i znaków, za pośrednictwem których członkowie ruchu przekraczają swe lokalne partykularyzmy, by publicznie zmanifestować oraz potwierdzić przywiązanie do wspólnie podzielanego światopoglądu oraz związanego z nim systemu wartości. Dla członków omawianego ruchu te społecznie ważne momenty są okazją do „materializowania się” ich tożsamości zbiorowej (kolektywna czy kulturowa). Oni sami postrzegają siebie jako ludzi połączonych w pewną harmonijną całość, podobnych sobie lub identycznych. Owe działania nie tylko gloryfikują podobieństwo, ale pozwalają jednostce ujmować siebie w kategoriach podobieństwa lub przynależności. Uruchamiają one cały system abstrakcyjnych kategorii społecznych, które pozwalają wydzielić jednostce granice MY grupowego (oparte na identyfikacji jednostki z „realnymi i względnie mało licznymi grupami”), MY kategorialnego (identyfikacja jednostki „z realnie występującymi w społeczeństwie kategoriami społeczno-demograficznymi i strukturalnymi”) czy MY abstrakcyjnego (budowane na podstawie podobieństw, wspólnoty cech lub celów)⁶.

⁵ Por. M. Marody, A. Giza-Poleszczuk: *Przemiany więzi społecznej. Zarys teorii zmiany społecznej*. Warszawa 2004, s. 338.

⁶ I. Machaj: *Spoleczno-kulturowe konteksty tożsamości mieszkańców wschodniego i zachodniego pogranicza Polski*. Warszawa 2005, s. 65.

Z obserwacji oraz rozmów z niektórymi przedstawicielami ruchu anarcho-punkowego wynika, że ich działania jawią im się jako dobrowolne, przemyślane i racjonalne. Wśród uczestników środowisk anarzystyczno-punkowych dominuje motywacja, którą można określić jako wolę arbitralną („ja” wybieram i decyduję, co chcę robić i z kim) oraz refleksyjną (wynika z oceny rzeczywistości przez działający podmiot). W procesie nabywania tożsamości grupowej ważną rolę odgrywają mity związane z wizerunkiem własnej przeszłości, działań oraz innych grup społecznych (często balansują na granicy stereotypu). Dzięki mitom to, co historyczne, ulega naturalizacji – w myśl teorii Barthesa – staje się wtórnym systemem semiologicznym i zaczyna żyć swoim własnym życiem. Część z tych mitów ma charakter polityczny. Nie tylko budują poczucie wspólnoty, ale również zachęcają do działań zmieniających świat. Oczywiście, mity te tworzone są według logiki wynikającej z charakteru grupy, jej ideologii i fascynacji anarchizmem. To w nich załamuje się postrzeganie świata. Odwołują się one do postaci-symboli kojarzonych z klasycznym anarchizmem (Kropotkin, Bakunin, Abramowski), sympatyzujących z nim (Georg Orwell, Erich Fromm, Dario Foa), z ruchem alterglobalistycznym (Carlo Guliani, który zginął podczas starć z policją w Genui w 2001 roku w czasie szczytu G8, Subcomandante Marcos – rzekomy przywódca zapatystów w stanie Chiapas w Meksyku), postaci związanych ze sceną muzyczną (np. Stive Ignorant z zespołu Crass lub Jello Biafra z Dead Kennedys) lub wydarzeń historycznych (takich jak wojna domowa w Hiszpanii). Integracja symboliczna grupy – podobnie jak w przypadku społeczeństw nowoczesnych – przyjmując formę ideologii i sięgając do retoryki masowej kultury i komunikacji, odwołuje się do praw jednostki, czyli tego, co charakteryzuje nowoczesne społeczeństwo.

Choć typ podziałów wyznaczających tożsamość opiera się na opozycjach MY (nasza subkultura itp.) – ONI (obce konkurencyjne subkultury, dorośli, politycy, policja, przedstawiciele władzy itp.), to na poziomie ideologii jednostki związane z subkulturą dążą do postrzegania świata w kategoriach JA–MY oraz relacji opierających się na więziach naturalnych (cecha społeczeństw tradycyjnych) i uświadamianej formie współzależności („razem przetrwamy” lub „możemy czegoś dokonać”). Taki typ podziałów ma charakter strukturyzujący. Funkcjonowanie analizowanej grupy subkultury punk opiera się również na typach kontroli charakterystycznych dla społeczeństwa tradycyjnego – kultury wstydu na poziomie wspólnoty lokalnej, jak i społeczeństw nowoczesnych i nowoczesnych – kultury „bycia sobą” lub kultury autentyczności. W ramach analizowanego środowiska można również wyróżnić socjalizację „do wspólnoty” – na poziomie lokalnej wspólnoty symboli (cecha społeczeństwa tradycyjnego), a także „do ludzi” – na poziomie ponadlokalnej wspólnoty i całej ludzkości. Na poziomie idealnym „dobro wspólne” ma przebiegać w pozytywnych relacjach z przyrodą i środowiskiem (społecznym, lokalnym – miejsca pracy, tereny zieleni itp.), z uwzględnieniem relacji z innymi wyobrażeniami i regionalnymi wspól-

notami – postrzeganie Ziemi jako wspólnego dobra wszystkich; postawa alterglobalistyczna. Oczywiście, te parametry przenikają się wzajemnie na poziomie wspólnoty lokalnej i ponadlokalnej. Potencjalna wspólnota wyobrażeniowa, jaką jest ruch, przekracza daleko poziom wspólnot lokalnych, skupia się lub odwołuje do wartości, które z punktu widzenia Zachodu są uniwersalne, ogólnoludzkie, humanitarne. Jak uważają uczestnicy ruchu, mają one zastosowanie zarówno w wymiarze lokalnym, jak i globalnym, czego wyrazem może być hasło: „Myśl globalnie, działaj lokalnie”. Dzięki globalizacji taka wspólnota wyobrażeń zyskuje charakter lokalny i ponadlokalny. Anarcho-punk wpisuje się w ponowoczesny neotrybalizm – jest on jedną z form nowoplemienia („plemienia”), dostarczającego jego uczestnikom poczucia wspólnotowego wymiaru życia społecznego⁷. Poczucie przynależności budowane jest wokół pewnych wartości czy światopoglądu oraz dzięki sieciom komunikacji, wymiany znaczeń itd. Michel Maffesoli zauważa, że współczesne formy plemienności mają niejednokrotnie charakter ulotny i są powoływane do życia zależnie od okoliczności. Niemniej ich funkcjonowanie przestrzenne (przekraczające ramy lokalności) możliwe jest dzięki postępowi technologicznemu⁸. Poczucie wspólnoty wyrasta nie tyle z samego w wyniku wspólnego wychowania i przebywania, ile wskutek wspólnych zainteresowań, pomysłów na spędzanie czasu, wspólnych ideałów. Odwołania do pewnego zasobu znaków, symboli (w analizowanym przypadku do wartości, jakimi są wolność, niezależność, autonomia, ekologia, równość) oraz technologiczne możliwości komunikacyjne umożliwiające przemieszczanie się znaczeń i informacji w czasie i przestrzeni, dzięki czemu możliwe staje się integrowanie osób niezależnie od ich miejsca zamieszkania, uwarunkowań oraz ograniczeń społecznych – te czynniki mogą wystąpić okazjonalnie, lecz nie do końca przypadkowo⁹. Ruch anarcho-punkowy może być także ujmowany w kategoriach społeczeństwa sieciowego Manuela Castellsa. Jawi się on wówczas jako forma aktywności społecznej zastępującej tradycyjne wspólnoty lokalne i sąsiedzkie, oparta na strukturze sieci, w której ważną rolę odgrywają „punkty węzłowe”, a nie jak do tej pory ściśle sprecyzowane centrum czy określona struktura hierarchiczna. Każdy „punkt” sieci, jeśli nie spełnia swego zadania, może być bardzo szybko zastąpiony innym, dopasowanym do potrzeby chwili. Włączenie się aktorów społecznych do takiej sieci wymaga od nich wyborów oraz strategii, które w perspektywie czasu dostarczą im poczucia przynależności (tożsamości) społecznej¹⁰.

⁷ M. Maffesoli: *Czas plemion. Schyłek indywidualizmu w społeczeństwach ponowoczesnych*. Warszawa 2008, s. 11.

⁸ Tamże, s. 207.

⁹ M. Gólk a: *Socjologia kultury*. Warszawa 2007, s. 200.

¹⁰ M. Castells: *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*. Poznań 2003, s. 147.

Wspólnota wyobrażeń jest możliwa dzięki bezpośrednim i pośrednim interakcjom społecznym. Sieciowy charakter wymiany (dystrybucji) znaczeń i informacji powoduje, że obecnie nie da się wyznaczyć lub wskazać konkretnego centrum wytwarzania znaczeń. Na poziomie subiektywnym podstawę do definiowania siebie jako członka jakiejś grupy („swojej” grupy) stanowi akceptacja członkostwa w tej grupie. Pociąga to za sobą odpowiednie stany emocjonalne, uczuciowe – psychologiczne. Zdaniem J.C. Turnera członkostwo w grupie opiera się na „modelu spójności społecznej”, który zakłada „wzajemne ciężenie członków ku sobie, ku grupie, jako całości i ku działaniom grupowym” – pozwala to na rozwijanie wzajemnych i pozytywnych więzi emocjonalnych między uczestnikami grupy¹¹. Grupa subkulturowa może pełnić funkcję katalizatora treści kulturowych i generatora więzi społecznych budowanych na wspólnie podzielanym systemie wartości i wyobrażeń o świecie. Wpływa ona tym samym na proces przyswajania, rozumienia i interpretowania rzeczywistości kulturowej. To z kolei pociągać może za sobą odpowiednio odmienne modele partycypacji w grupach uznanych przez jednostkę za własną lub obcą (odmienną, inną). Ma to związek z identyfikacją społeczną, która – opierając się na pewnych ciągach opozycji – strukturyzuje rzeczywistość społeczną, dzieląc ją na „swoich” i „obcych”, najczęściej kojarzonych z szeroko rozumianym „systemem” (politycznym, ekonomicznym, społecznym). Nie pozostaje to bez wpływu na zachowania interpersonalne i międzygrupowe oraz zbiorowy altruizm.

Tożsamość oraz związana z nią identyfikacja grupowa wpływają na ujmowanie świata oraz pewnych zjawisk społecznych w sposób nieciągły, w ciągi i kategorie, które mają źródło w grupie społecznej. Są one przejawem tożsamości kolektywnej – kulturowej – rozumianej „jako hipotetyczne struktury poznawcze, które w znacznej mierze współtworzą obraz samego siebie” oraz składają się z „ograniczonych elementów poznawczych, takich jak poszczególne kategoryzacje społeczne lub charakterystyki osobiste”¹². Jednostka internalizując formy społecznej kategoryzacji, włącza je tym samym do procesu oceniania samego siebie, własnej grupy, własnych działań, otaczającego świata oraz podejmowanych działań. Określone przez grupę nieformalną sposoby postępowania i oceniania stają się częścią subiektywnie odczuwanej tożsamości społecznej oraz struktury poznawczej. Owe sposoby strukturyzacji są jednocześnie dystrybuowane i nieustannie negocjowane na poziomie interakcji *face to face* lub za pomocą komunikacji zapośredniczonej, tj. prasy alternatywnej („trzeciego obiegu”), Internetu, ulotek itd. Aktorzy społeczni wymieniający się opiniami i jednocześnie kształtujący opinie innych uczestników ruchu nieustannie – mniej lub bardziej świadomie – uwzględniają zmieniający się kontekst społeczny (tło lub rzeczywi-

¹¹ J.C. Turner: *Ku poznawczej redefinicji pojęcia grupa społeczna*. W: *Elementy mikrosocjologii*. Cz. 2. Red. P. S z t o m p k a. Kraków 1992, s. 150.

¹² Tamże, s. 152.

stość społeczną), interpretując go zgodnie z obowiązującym w obrębie grupy dyskursem lub paradygmatem (np. anarchistycznym, ekologicznym, feministycznym). I odwrotnie, aparat poznawczy grupy musi nieustannie dopasowywać się do zmieniających się realiów.

Włączanie się do tego typu grup przypada najczęściej na okres dojrzewania, kiedy to młodzi ludzie zaczynają poszukiwać oraz odkrywać swoją tożsamość i eksperymentować z nią. Anarcho-punk pozwala w pewnym stopniu skanalizować opór, jaki stawia młody człowiek dominującemu systemowi kulturowemu w procesie socjalizacji. Dzięki włączeniu się w dyskurs anarchistyczny niektóre jednostki mogą mieć przekonanie, że oto ich bunt zyskuje charakter twórczy. Ruch dostarcza jednostce kodów kulturowych umożliwiających jej artykułowanie w ramach „grup nieposłuszeństwa” własnych indywidualnych niepokojów. I odwrotnie: poprzez wspólne działania i interakcje indywidualne niepokoje nabierają wymiaru społecznie artykułowanych haseł – nabierają wydzźwięku społecznego. Postulowanie przekształceń rzeczywistości oraz zmiany charakteru dotychczasowych więzi społecznych w celu realizowania własnych odmiennych warunków życia może być interpretowane jako element oraz wyraz refleksyjnej i zaprojektowanej tożsamości. Dzięki udziałowi w życiu grupy jednostka uzyskuje tożsamość grupową, a na poziomie pojedynczej biografii dokonuje wyboru stylu bądź sposobu życia, który z umiarkowanym skutkiem wyznacza przyszłe stadia biografii jednostki, zbliżając je do pewnych wyborów, a dystansując wobec innych¹³.

Spoglądając na aktorów społecznych związanych z polskim ruchem anarchistyczno-punkowym, którzy od kilku lub kilkunastu lat aktywnie włączają się w organizację koncertów, prowadzą „niezależne” wydawnictwa prasowe i muzyczne, angażują się w squatting lub działania Federacji Anarchistycznej, można dostrzec, że ich sposób uczestnictwa jest skorelowany z poziomem ich identyfikacji z grupą (tożsamości kolektywnej), w której uczestniczą. Owe działania stają się częścią ich stylu życia. Wydają się połączone z wyborami w innych sferach życia i aktywności (np. dietą wegetariańską, profesją zawodową, uczestnictwem w organizacjach pozarządowych, wybieranymi kierunkami – najczęściej humanistyczne – studiów). Podejmowane względnie podobne strategie i wybory życiowe jawią się jako przejaw stylu życia, którego realizacja dostarcza jednostce poczucia spełnienia oraz uznania przez innych uczestników grupy. Owa społecznie skonstruowana atrakcyjność realizowanych działań zachęca jednostki do wspólnego działania (w skrajnym przypadku może się to zamienić w fanatyzm i ekstremizm) w myśl zasady, że skoro inni akceptują nas za coś, co lubimy lub w co wierzymy, to musi to „coś” „być dobre”. Działania i kooperacje poszczególnych jednostek lub grup składających się na wspólnotę symboliczną są wynikiem zgodności opinii, systemów taksonomicznych, świadomości członkostwa jakiejś

¹³ Por. A. G i d d e n s: *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Warszawa 2001, s. 115.

grupy i atrakcyjności wynikającej z podobieństwa¹⁴. W procesie tym pośredniczą różne kanały komunikacji, które umożliwiają dystrybuowanie symboli grupowych, stereotypów, idei, kategorii poznawczych, opinii i ocen, kształtujących oraz wzmacniających identyfikację grupową. Fanzyny, portale i fora internetowe dostarczają odpowiedniego zasobu informacji i kompetencji kulturowych umożliwiających orientowanie się w rzeczywistości społecznej zgodnie ze schematami poznawczymi grupy. Umożliwia to także dostrzeżenie wzajemnych podobieństw, wzmocnienie poczucia atrakcyjności i spójności grupowej – identyfikacja społeczna łączy się i kształtuje tym samym spójność grupową.

Podejmowane przez omawiane środowisko działania są wypadkową wzajemnie współwystępujących procesów¹⁵: postrzegania podobieństw członków, wzajemnej atrakcyjności członków lub ich spójności, wzajemnego uznania, empatii lub „zaraźliwości” emocjonalnej, altruizmu i współpracy, pewnego uniformizmu postaw i zachowań. Wszystkie te elementy można odnaleźć w badanej grupie społecznej lub ich podgrupach (squatersi, uczestnicy obiegu alternatywnego). Działania podejmowane przez anarchistów, anarcho-punków, squattersów, anarchofeministki, altergolbalistów mają – z punktu widzenia tych środowisk – charakter altruistyczny. Można je interpretować jako przejaw braku zgody na niesprawiedliwość społeczną, niesprawiedliwy podział dóbr, ograniczenia wolności, wpisanie jednostki w ściśle określone represyjne ramy ekonomiczne i społeczne systemu. Są one zatem wynikiem wyznawanej zasady życiowej, skupionej wokół dyskursu anarchistycznego. Uczestnicy – dzięki procesowi wymiany doświadczeń dokonywanej za pośrednictwem wspólnie wytwarzanych i podtrzymywanych kanałów komunikacji – mogą negocjować i ustosunkowywać się do zmian zachodzących w otaczającej ich rzeczywistości. Tym samym mogą oni nie pozostać bierni wobec zmian realiów, jakie nastąpiły w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku. Zmiana systemowa przyniosła nowe kategorie zjawisk związanych z funkcjonowaniem społeczeństwa demokratycznego i wolnorynkowego oraz dostarczyła nowych możliwości ekspresji indywidualnej i grupowej. Odcisnęła swoje piętno na działaniach środowisk kontestacyjnych, powodując, że w ich obrębie mogły pojawić się nowe zachowania i działania, których nie znano wcześniej (po 1989 roku w obszarze kontestacji pojawił się m.in. squatting, anarchofeminizm, antyglobalizm itd.). Znalazło to swoje odzwierciedlenie w warstwie tekstowej piosenek, artykułów, formach podejmowanych działań. Własne kanały komunikacji oraz krążące za ich pośrednictwem kody kulturowe umożliwiły grupie ustosunkowanie się do nowych zjawisk oraz przeobrażenie ruchu przy jednoczesnym zachowaniu jego ciągłości. Dostarczają one potencjalnie nowym uczestnikom potrzebnych informacji i znaczeń, dzięki którym ruch może trwać mimo personalnych zmian.

¹⁴ Tamże, s. 159.

¹⁵ Tamże, s. 162.

Teksty kulturowe omawianego środowiska, umieszczone na łamach takich czasopism, jak „Mać Paridka” czy „Pasażer”, stanowią krytyczny komentarz sytuacji politycznej, społecznej i kulturowej współczesnego społeczeństwa. Owe przekazy oraz ich tematyka świadczą jednocześnie o stosunku ich autorów do otaczającej rzeczywistości i o samym zjawisku anarchistyczno-punkowym. Na ich podstawie można dojść do wniosku, że ruch zdradza niektóre cechy charakterystyczne współczesnego społeczeństwa, które można określić lub sklasyfikować – używając terminologii L. Ferry’ego – jako przejaw etyki autentyczności. Owa etyka jest m.in. rezultatem procesu prowadzącego do jednoczesnej sekularyzacji życia i sakralizacji człowieka. Wyraźne sygnały tego zjawiska wystąpiły w początkowym okresie rewolucji naukowo-przemysłowej 200 lat temu, jednak najmocniej dały znać o swojej obecności w latach sześćdziesiątych XX wieku (szczególnie Maj ’68). Założenia etyki autentyczności bazują na dążeniu do zrównania wartości i postaw – „nie istnieje żadna naturalna norma, religijna, prawna czy jakakolwiek inna; jedyna naprawdę moralna zasada to pozwolić być każdemu sobą”; każdy ma prawo do autentyczności i odmienności¹⁶. Owa etyka odrzuca zasadę merytokracji, tzn. myśl, że istnieją jakieś obiektywne normy moralne, których przestrzeganie jest naszym obowiązkiem. Jak zauważa L. Ferry, to „jednostka staje się sama dla siebie normą”, a poświęcenie nie jest już narzucane z zewnątrz, lecz jawi się jako konieczność wewnętrzna¹⁷.

W swoistej „koalicji” subkultury punk i neoanarchizmu można odnaleźć konglomerat zjawisk i działań społecznych, pozwalający określić ów alians jako ruch społeczny. Środowiska te posiadają pewien potencjał strukturalny (zakłócający i twórczy), jednak jest on na tyle słaby, że można analizowane środowisko określić – używając słów Piotra Sztompki – jako „ruch ułomny”. Jak zauważa P. Sztompka, tego typu ruch „koncentruje się na rozpowszechnianiu nowych wzorów interakcji, stylów życia”, jednocześnie nie potrafi wywołać znaczących i trwałych zmian strukturalnych¹⁸. Oferuje głównie pewną wspólną wizję, mit, ideologię, formę utopii politycznej (nieraz), a nie zorganizowaną strukturę działania, zdolną przeciwstawić się dominującej kulturze i obowiązującym sposobom dystrybucji władzy. Częściej jest to forma negacji niż konstruktywnych alternatywnych działań lub planów zdolnych przeobrazić rzeczywistość społeczną i kulturową.

W ostatnich 25–30 latach zaszły kolosalne zmiany w społeczeństwie polskim – można powiedzieć, że w tym czasie jego udziałem stały się dwie odmienne, nieprzystające do siebie rzeczywistości. Proces przeobrażeń społecznych miał niewątpliwie wpływ na funkcjonujące w tym okresie środowiska punkowo-anar-

¹⁶ L. Ferry: *Człowiek – Bóg, czyli o sensie życia*. Warszawa 1998, s. 81.

¹⁷ Tamże, s. 82–84.

¹⁸ P. Sztompka: *Ruchy społeczne – struktury in statu nascendi*. W: *Socjologia. Lektury*. Red. P. Sztompka, M. Kucia. Kraków 2005, s. 226–227.

chistyczne, które pomimo tego zdołały zachować swą ciągłość i tożsamość. W tekstach artykułów oraz piosenek punkowych lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku można zauważyć pewną kontynuację świadcząca o obecności struktur długiego trwania, które istnieją niejako pod powierzchnią zmieniających treściowo i jakościowo form, ukazując zależności trwałe i niezmiennie¹⁹. Łączą się one z istnieniem pewnych struktur mentalnych, wyrażających się w grupowaniu zjawisk i elementów rzeczywistości społecznej wokół osi na zasadzie opozycji binarnych tworzonych zgodnie z logiką anarchistycznego światopoglądu: wolność / brak wolności, spontaniczność / brak spontaniczności, autentyczność / sztuczność, życie / śmierć, struktura / brak struktury, patriarchy / matriarchy, humanizacja / dehumanizacja itp. Owe kategorie opozycji znajdują swe miejsce w tekstach piosenek oraz artykułach opisujących i oceniających zjawiska zachodzące w świecie społecznym. Mimo zmian zachodzących w formach aktywności, będących rezultatem dopasowania się grupy do zmieniających się warunków społecznych, ogólna zasada strukturyzacji i kategoryzacji zjawisk jest nadal zachowana i przekazywana za pomocą kodów kulturowych, symboli, znaków, specyficznych dla analizowanej grupy. Jej członkowie posiadają swoisty słownik i kompletną teorię społeczną dla zrozumienia swoich własnych praktyk²⁰. Odwołując się do słów C. Geertza, można stwierdzić, że owe działania—kody—symbole służą grupie w utrwalaniu wiedzy o życiu, jej przekazywaniu oraz są nośnikami wyobrażeń o świecie i stosunku do niego. Działają niczym program, za pomocą którego dostrzega się, ujmuje strukturalne podobieństwa między zespołami procesów, działań, reakcji, jednostek, grup w świecie²¹. Dzięki temu działania podejmowane przez alternatywne środowiska nadal mają swój pierwotny sens i znaczenie, komunikując o stosunku podmiotów podejmujących działania do otaczającej rzeczywistości. Współistnienie dawnych i nowych form aktywności zapewnia kontynuację, zrozumienie i narrację pomiędzy nimi. Wczesniejsze techniki i nowe przeplatają się wzajemnie i uzupełniają. Jedne i drugie biorą udział w ustanawianiu i reprodukowaniu symboli, za pomocą których strukturyzuje się i ocenia rzeczywistość. Korzystając z dostępnych środków, jakich dostarcza rzeczywistość społeczna, aktorzy za pomocą podejmowanych działań wyrażają stosunek do dominującej kultury. Squatting, street art, graffiti, naklejki, manifestacje, działalność w imię zasady *Do it yourself*, niezależne koncerty, centra kultury alternatywnej, plakaty, wystawy, alternatywny teatr, akcje *Ford Not Bombs*, strony internetowe, wygląd zewnętrzny jawią się jako forma politycznej aktywności i zaangażowania oraz jeden z wielu sposobów komunika-

¹⁹ C. Levi-Strauss: *Antropologia strukturalna*. Warszawa 2000, s. 253; B. Olszewska-Dyoniżiak: *Zarys antropologii kultury*. Kraków 1996, s. 107.

²⁰ M. Żakowski: *Street art i indywidualizacja. W stronę tożsamości awangardowej*. „Kultura Popularna” 2006, nr 2 (16), s. 76.

²¹ C. Geertz: *Racjonalność jako system kulturowy*. W: *Racjonalność i styl myślenia*. Wybór E. Mokrzyckiej. Warszawa 1992, s. 507.

nia społecznej krytyki oraz oceny kondycji współczesnego społeczeństwa (cywilizacji). Będąc komunikatem, są jednocześnie jedną z metod reprodukcji i ciągłości krytycznych treści. Tym samym działania te mogą być wymierzone zarówno w porządek społeczny oparty na scentralizowanej władzy w PRL, jak i w porządek, w którym dominuje kapitał i konsumpcja. Stosowane środki – jak zauważa Maciek Żakowski – służą osłabieniu promowanych w kulturze dominującej pojęć, praktyk, znaczeń, a poprzez stosowane symbole (np. „A” wpisane w okrąg) podkreślają wspólnotowość stawiających opór wszelkim formom władzy i dominacji²². Korzystając z niektórych symboli krytykowanej rzeczywistości (symbol dolara, krzyż, godło, skróty nazw instytucji – NATO, USA, EU, SHELL itd.) oraz kojarzonych z nią postaci-symboli policjanta, żołnierza, księdza, biznesmena, polityka, dokonuje się ich dekompozycji oraz zmiany (tj. osłabienia) znaczenia. Działania te wpisane są w rozmaite formy (alternatywnej) komunikacji oraz strategii wynikających z poczucia, że oto współczesne społeczeństwo znalazło się w sytuacji komercjalizacji oraz monopolizacji masowych środków komunikacji przez grupy uprzywilejowane politycznie lub ekonomicznie.

²² Tamże, s. 70.

Alternative culture – identity – communication

S u m m a r y

A social group functioning in Polish reality after 1989 combining features of punk and neoanarchism subcultures, associated with “anarcho-punk”, is combined with joint symbols, values and more or less direct social relations, interactions or social bonds. Despite some secondary local differences and ethnic as well as national flavour, neoanarchist environments and punk subcultures are treated as certain imagined communities constituting a peculiar point of view and “tool” for their participants, through which they perceive, interpret and evaluate the world surrounding them, behaviours or their or others actions. At the same time they are a “product” of “late post-modernism” and “mirror” in which the specificity and condition of the contemporary culture reflect and break. People connected with anarcho-punk through the network of mutual interactions within movement, both the direct and indirect ones, and thanks to numerous contacts with social system external to them very often use other fields of culture and human activity, among others decomposing the elements of popular culture in order to create their own system of references and meanings. Intergroup communication and jointly taken forms of activity play an important role in the process of identity gain or the choice of lifestyle as well as evaluation of socio-cultural reality. They are the means of conveying symbols, patterns of thoughts, myths enabling the interpretation of the world. Thus, they guarantee the “reproduction” of an anarchist discourse. Participants joining the actions within the movement do not only use the already-existing system of meanings, but also modify it and adjust to the changing socio-culture background. Such socially created and ap-

proved system of symbols do not only guarantees the continuity of the movement, but also serves the formation of new values, strategies or social practices which serve the group and their members to create new meanings, a critical description and working out the strategy serving the opposition in the light of dominating discourses, structures or centres of power. Thanks to symbols, repeated, interpreted, redefined constantly anew, the movement members give sense to their actions, valorize and structure the world surrounding them, define their own place in the world, interpreting their own experiences and direct their actions.

Alternative Kultur – Identität – Kommunikation

Zusammenfassung

Die in Polen nach 1989 funktionierende gesellschaftliche Gruppe, die die Eigenschaften der Subkulturen Punk und Neuanarchismus in sich verbindet und mit dem Terminus „Anarcho-Punk“ assoziiert ist, ist durch gemeinsame Symbole, Werte, mehr oder weniger direkte Interaktionen und Gesellschaftsbande verbunden. Trotz den bestimmten zweitrangigen lokalen Unterschieden und dem ethnischen und nationalen Kolorit werden neuanarchistische Kreise und Punkkreise als gewisse vorgestellte Gemeinschaften betrachtet, welche ihren Mitgliedern entsprechende Mittel geben, damit sie die umgebende Welt als auch ihr eigenes Benehmen und die Verhaltensweise von anderen Menschen wahrnehmen, interpretieren und beurteilen können. Die oben genannten Bewegungen sind ein spezifisches „Produkt“ der „späten Modernität“ und ein „Spiegel“, in dem sich die ganze Spezifität und der Zustand der gegenwärtigen Kultur abspiegeln. Dank der gegenseitigen Interaktionen innerhalb ihrer Bewegung und dank den Kontakten mit Außenwelt machen sich die mit anarchistischer Kultur und mit Punkkultur verbundenen Personen auch andere Kulturgebiete und andere Formen der menschlichen Aktivität zunutze, indem sie u.a. manche Elemente der populären Kultur verändern, um das eigene System von Bezugspunkten und Bedeutungen zu erschaffen. Die Identität, der bestimmte Lebensstil und die Beurteilung von der soziokulturellen Wirklichkeit werden dank der in der Gruppe geführten Kommunikation und der gemeinsamen Tätigkeit gebildet. Sie sind die Träger von den Symbolen, Denkschemata und Mythen, die die Interpretation der Welt möglich machen. Sie sichern also, dass ein anarchistischer Diskurs „reproduziert“ wird. Das geltende Bedeutungssystem wird von den Mitgliedern der Bewegung nicht nur ausgenutzt, sondern auch modifiziert und an die sich verändernden soziokulturellen Umstände angepasst. Das gesellschaftlich gebildete Symbolsystem lässt die Kontinuität der Bewegung bewahren und hilft neue Werte, Strategien und soziale Praktiken erschaffen, die der ganzen Subkultur und deren Anhängern ermöglichen, neue Bedeutungen herauszuarbeiten, die Wirklichkeit kritisch zu beschreiben und zu beurteilen und gegen vorherrschende Diskurse, Strukturen und Gewaltzentren Widerstand leisten.